

TERITORIALNI RAZVOJ MARIBORA

JAKOB OREŠNIK

»Kronika« se je dosedaj bavila z enim geopolitičnim in drugim gospodarsko-razvojnim vprašanjem mariborskega mesta. Ker pa namerava »Kronika« v bodoče obravnavati tudi regulacijska vprašanja mariborskega mesta, poleg tega pa poseči tudi nazaj v starejšo mariborsko preteklost, je potrebno, da poda najprej strnjeno sliko teritorialnega razvoja Maribora in s tem omogoči lažje razumevanje poznejših doprinosov o Mariboru. Obenem s tem pa želimo ponovno opozoriti na še vedno aktualni problem združitve meščanskih okoliških naselbin z Mariborom v eno politično, socialno in kulturno skupnost.

23. septembra 1934 je stopil v veljavo novi zakon o mestnih občinah. S tem dogodkom so na zunaj zaključila naša slovenska mesta stoletno dobo svojega razvoja, porojeno z meščanskimi srednjeveškimi privilegiji in utrjeno v XIX. stoletju z novimi statuti, oziroma deželnimi zakoni. Imenovani datum pa bi lahko imenovali tudi geopolitični mejnik v območju razvoja naših mest. Do imenovanega datuma so se naša mesta razvijala po vzoru, oziroma vzporedno z vzhodnjealpskimi mesti, s katerimi so delila tudi usodo svojih pravnih položajev; s 23. septembrom 1934 pa so se razvojno od teh ločila, ko je nastala nova razvojna mestna skupina jugoslovanskih mestnih selišč, ki imajo z novim zakonom podana lastna nova razvojna pota. In če upoštevamo ta kulturno-geografski mejnik, imamo prav tako priliko in mogoče celo dolžnost, da si ogledamo teritorialni razvoj mariborskega mesta do tega mejnika.

V naših nadaljnjih izvajanjih bomo sledili deloma zgodovinski literaturi, ki so jo o Mariboru podali J. Zahn, F. Kovačič, H. Pirchegger, P. Schlosser, Ig. Orožen, J. A. Janisch in R. G. Puff; deloma pa bomo sledili virom, kakor jih imamo na razpolago v starih zemljiških knjigah, v zbirkah listin, zgodovinskih lokalnih slikah ter krajevni toponomastiki.

Najstarejši Maribor je bil kmetska vas, ki se je v drugi polovici prvega tisočletja pred Kristom razprostirala na vznožju Slovenskih goric približno med današnjim mestnim parkom in Račjem. Zdi se, da je v prvi polovici istega tisočletja ta vas usmerila svoj razvoj na polje proti jugozahodu tako, da smo imeli ob času Kristusovega rojstva, torej v času, ko postanejo Rimljani gospodarji naših krajev, ozemlje med današnjo Smetanovo ulico ter Vrbanovo in Kamniško cesto pokrito z zaselkom. V rimski dobi imamo z gotovostjo dognano manjše selišče samo na današnjem novem Glavnem trgu na prostoru hiše Glavni trg 23. Ugotovljeno rimsko bivališče na tem mestu je važno, ker nam kaže, da se je v tej dobi človek že naselil na bregovih geomorfološko ustaljene Drave.

Obdravskemu položaju rimskega selišča sledi tudi srednjeveški Maribor. Preseljevanje narodov in zgod-

nji srednji vek do ustalitve Madžarov v nižinah Srednjega Podonavja molčita o položaju nadaljnjega mariborskega selišča. Zato se pojavi Maribor v XII. stoletju v trajno ustaljenem položaju na prvi dravski terasi na današnji Koroški cesti od Vodnikovega trga proti vzhodu in na starem Glavnem trgu. Razdelitev ozemlja, kakor ga vidimo iz starih katastralnih map, v parcele, je popolnoma enaka parcelaciji ozemlja v kolonizacijskem tipu naših vasi, kakor jih vidimo na pr. na ravninah Dravskega ali Murskega polja. Zlasti še postane kolonizacijska razdelitev parcel očitna, če upoštevamo to, o čemer je govorila zadnja številka »Kronike« (1934), da so imeli Mariborčani od pradednih časov v okolici soseskine gozdove, vinograde in pašnike kot gospodarsko oporo in zaledje domovanjskih parcel ob Koroški cesti in Glavnem trgu. Meja tega prvotno vaškega Maribora: proti zahodu je bil najstarejši mariborski grad, ki je stal pri koroških vratih; proti severu pa župna cerkev, ki po svojem položaju odgovarja današnji stolnici; proti vzhodu pa približno meja med današnjim starim in novim Glavnim trgom. Obrambna oporišča prvotnega Maribora sta bila stari grad pri koroških vratih in župnijska cerkev, v zaledju na severovzhodu pa grad na Piramidi.

Ko postane Maribor iz vasi do začetka XIII. stoletja trg, do srede istega stoletja pa mesto, so meščanski in tržni privilegiji privabili v Maribor nosilca našega prvega denarnega gospodarstva, cerkveno in posvetno plemstvo. Vzporedno s priseljevanjem navedenih fevdalcev pa se je pojavljal priseljeni obrtni in malotrgovski meščan, ki se je socialno razlikoval od kmeta s terase na Koroški cesti; poleg teh dveh vrst priseljencev pa se pojavi v drugi polovici pravi nosilec srednjeveškega kapitalizma, žid.

Z uvedbo tržnih in meščanskih pravic se v XIII. stoletju teritorij mariborskega selišča polagoma širi. Na vzhodu od starega mesta se razvija v nadaljevanju dravske terase židovski ghetto, severno od ghetta v današnji Vetrinjski ulici je novo središče cerkvenih fevdalcev in severno od starega mesta se v območju Gosposke, Tkalske ulice ustali obrtnotrgovski meščan.

V splošnem porastu cerkvene moči v srednjem veku igra v XIII. stoletju mariborski mestni župnik vodilno vlogo v mariborski notranji in zlasti še v zunanji politiki. Kakor sega gospodarski in sodni vpliv mesta izven mesta na deželo, tako je mestni župnik senior in advokat duhovščine med Sv. Ožboltom in Vurbergom, Dravo in Pesnico. Mestna župnijska cerkev je pravo središče mesta, medtem ko je zemljepisno središče med prvotnim kmetskim seliščem in novejšim trgovsko-obrtnim ter židovskim delom samo eno od meščanskih združevališč, ki pa po svojem socialno-političnem pomenu zaostaja poleg za župnijsko

cerkvijo tudi za Pristanom ali za Koroško cesto. Šele definitivna izgraditev mestne uprave v XIV. stoletju je z magistratom na Glavnem trgu prenesla težišče mestnega življenja na Glavni trg.

Meje mesta se ustaljujejo že s priseljenci v XIII. stoletju. En mejnik proti severozahodu je župnijska cerkev. Konec XIII. stoletja nastane na zahodu novi pod starim mejnikom pri Koroških vratih, minoritski samostan, ki je na mestu današnje minoritske cerkve (prim. »Kronika« 1934) in okolice ostal nepremakljiva mestna meja proti zahodu do XIX. stoletja. Podobno je bilo na vzhodu z ghettom, ki najde svoje središče v sinagogi, ki se pa v svojem teritorialnem razmahu ustali na vzhodnem koncu židovske ulice, pred južno Kopaljško ulico.

Končno veljavno pa omejijo in ustalijo mariborsko mesto v XIV. stoletju mestne utrdbe z mestnim obzidjem. Oprti na že obstoječe mariborske mejnike, na minoritski samostan, na Koroška vrata, na ghetto in na območje fevdalnih dvorcev v Vetrinjski ulici, obenem pa na nastajajoči trgovski del v današnji zahodni Slovenski ulici, so zgradili mariborski tlačani in tlačani fevdalcev, ki so imeli v Mariboru središča svojih okoliških posestev (n. pr. Vetrinjski samostan) obzidje, ki je — kakor znano — v bistvu potekalo po današnji Strossmajerjevi, Gregorčičevi in Kopaljški ulici, na jugu proti Dravi pa tako, da je ostala Usnjarska ulica izven obzidja.

XV. in XVI. stoletje sta razvila utrdbe ali tabore pred mestom, ki nam prvič v zgodovini jasneje lokalizirajo začetke naselbin pred mestnim obzidjem. Prvo tako fevdalno selišče imamo v Račjem, ki je bilo prvotno last nemškega križarskega reda, ki je pa v XIII. stoletju prešlo v admontsko last. Med Račjem in mestom pa najdemo že v XIV. stoletju Lebarje na današnjem Joštovem selu. Račje je središče fevdalnega veleposestva, fevdalni дворец; Lebarje pa so pravi predhodnik poznejšega koroškega predmestja. Na severu od mesta krona vrh Počehovskega brega utrjeni grad Stari Maribor, pod njim pa leži na današnjem vogalu Prešernove ulice in Aleksandrove ceste izhodišče poznejšega Graškega predmestja, cerkev sv. Ulrika; jugovzhodno od nje je ob Dravi že razvito mlinarstvo — prvi primer teritorialne gospodarske ekspanzije mariborskega meščanstva — na jugu sedanje Cvetlične in Mlinske ulice. Na vzhodu na križišču današnje Motherjeve ulice in Meljske ceste pa je vas Orešje pod komendo maltezijcev, pod Meljskim dvorom. Na jugu od Drave je dostop na dravski most zavarovan s samostojnim taborom, katerega čuva magdalenska cerkev, na zahodu pa Sv. Jožef.

Sv. Ulrika moramo v tej dobi gledati kot podružnico za ozemlje Košakov in Krčevine v vlogi današnje frančiškanske župnijske cerkve, samo da je okolica sv. Ulrika poseljena kvečjemu v toliki meri kakor danes n. pr. pri Sv. Marjeti ob Pesnici. Slično je pod magdalensko cerkvijo ob Dravi manjše selišče. Žabja vas, ki pa je, kakor je videti, s porastom predmestnih meščanskih ambicij zadobila ime Žabja ulica.

Položaj, ko je Maribor s približno 1000 prebivalci osrednje in razen Orešja edino sklenjeno selišče na

Mariborskem polju na severu od Drave in okoli katerega ležijo manjša taborska selišča, je doživel do XVII. stoletja le eno večjo izpremembo; v XV. stoletju nastane današnji mariborski Grad, ki utrdi mariborsko mejo na severovzhodu, pri čemer pa ostane teritorialna razprostranjenost mestnega selišča ista, in to do konca XVIII. stoletja. Maribor je v okviru mestnega obzidja zazidan nad Dravo, odkoder so se izselili konec XVI. stoletja židi, proti severu pa ob Gosposki in Vetrinjski ulici do Slovenske ulice in do Gradu, sicer pa v bistvu do mestne župne cerkve tako, da je bilo severozahodno mestno ozemlje med Orožnovo in Barvarsko ulico ter mestnim obzidjem večinoma nezazidano. Razumljivo je tedaj, da je našel vsakdo in tako tudi priseljenec za svoj dom dovolj prostora deloma v od židov zapuščenem ghettu, deloma pa v praznem severozahodnem delu mesta ter da ni iskal naselitvenih možnosti izven mestnega obzidja, kjer tudi ni bil zavarovan pred vojnimi nevarnostmi.

Razmere pa se izpremenijo z velikimi epidemijami v XVII. stoletju. Težava, uveljaviti se poleg starih obrtniških in trgovskih rodbin, ki so gospodovale v cehih, nadalje razvoj gospodarstva izven mestnega obzidja, je silil ljudi, da se naselijo pred mestnim obzidjem. Sem so navajale delovne sloje in prišleke tudi higienske prilike mesta v dobi velikih kug. Na te, sicer še redke naseljence, podložne deloma mariborskemu magistratu, deloma pa grajski, vetrinjski in meljski gosposčini, so se naslonili novi po končani graditvi velike trgovske ceste Dunaj—Maribor—Trst za Karla VI. v začetku XVIII. stoletja. Poleg tega pa je zrahljanje zlasti obrtnih privilegijev po Karlu VI. omogočalo naselitev obrtniku iz podeželja v enem od predmestij, predvsem pa na prometno najživahnejši Graški, današnji Aleksandrovi cesti, kjer nastajajo vse pogostejše nove stavbe, kar se dogaja v manjši meri tudi na Tržaški in Koroški cesti. Iz prometa te dobe izvirajo n. pr. nekatere stare gostilne kakor Taverna v Košakah, Meran na Aleksandrovi cesti, Orel na Grajskem, Lev na Vodnikovem trgu ali pa Lorberjeva na Tržaški cesti. Iz poprejšnjih redkih predmestnih bivališč, ki so se naslanjala predvsem na cerkve, ali pa ki so predstavljala gosposke dvorce, začno nastajati deloma na prometu, deloma pa na obrti v predmestjih vse pogostejši domovi ljudi, in to zlasti na najprometnejši Aleksandrovi cesti.

Maribor v 2. polovici XVII. stoletja

Maribor v 1. polovici XVIII. stoletja. (Po oljni sliki v graškem deželnem arhivu iz l. 1710.?)

Navedeni politični razvoj, ki ne temelji več samo na privilegijah, ampak tudi na prometnem položaju in poleg tega v gospodarskem sistemu, v katerem je meščan uporabljal svojega pred obzidjem naseljenega uslužbenca na sličen način kakor uporablja danes vinogradnik svojega viničarja, da mu dela na poljih in v vinogradnikih, je poselil graško predmestje tako, da je konec XVIII. stoletja štelo skoro polovico toliko prebivalstva kakor mesto, Magdalensko in Koroško pa skoro četrtino.

Potem ko je prosvitljeni absolutizem zrahljal meščanske privilegije, pa so jih ukinile reforme v in po letu 1848. Z odpravo fevdalne uprave, katero so vodili Grad, Vetrinjski dvor in mestni magistrat in na podlagi novega začasnega zakona o občinah 1849, je bilo potrebno na novo organizirati baš upravo v predmestjih. Radi gospodarskega sožitja mesta in predmestij, posebno zaradi dejstva, da so Mariborčani posedovali največ zemlje in stavb v predmestjih ter zaradi reformističnega revolucionarnega razpoloženja časa je mesto Maribor stremelo po inkorporaciji Graškega, Magdalenskega in Koroškega predmestja. Kljub precejšnjemu odporu predmeščanov, med katerimi so bili najtrdovratnejši kmetje, po številu vsega devet, v vasi Orešje, se je Mariborčanom s podporo državne uprave posrečilo, da so 1851 inkorporirali vsa tri predmestja v obsegu katastralnih občin: Graška vrata, Koroška vrata in Sv. Magdalena Mariboru; katastralna občina Pristava pa se je razdelila med Košake, Krčevino, k Mariboru pa se je priključil južni del v približnem območju današnjega mestnega parka in sveta na severu od Gregorčičeve ulice in Aleksandrove ceste. Na nekdanja predmestja pa se je ohranil do danes spomin v poimenovanju popolnoma meščanskih mestnih predelov z imeni Graško, Koroško in Magdalensko predmestje.

Stremljenje Mariborčanov po inkorporaciji predmestij pa lahko realno razumemo, ako upoštevamo, da je Maribor dobil 1847 južno železnico s kolodvorom izven mesta sredi prometnega Graškega predmestja. Zaradi tega je v interesu gospodarskega položaja mesta moral Maribor stremeti, da je pridobil v svoje območje železniški kolodvor; glede magdalenskega predmestja pa so ga vodili isti razlogi zaradi nameravane koroške železnice. In v sličnem razmerju kakor je stal Maribor v petdesetih letih XIX. stoletja

do kolodvorov, stoji gospodarsko današnji Maribor do okoliške industrije; nujna posledica je v obeh primerih ista, inkorporacija.

1863 je stekla koroška železnica. Z njo in z že imenovano železnico so bili s tem podani teritorialno-razvojni temelji z glavnim kolodvorom med graškim mestom in med vasjo Orešje ter s koroškim kolodvorom, kjer so ob otvoritvi koroške železnice nastale sredi med magdalenskim mestom in vasjo Studenci nove velike železniške delavnice.

Železnice so započele trgovski, birokratski in industrijski razmah Maribora. Trgovina je ostala z obrtjo osredotočena v starem mestu, na novo pa se je ustalila na Aleksandrovi cesti med glavnim kolodvorom in starim mestom. V celi drugi polovici XIX. stoletja se je uprava selila iz starega mesta v nekdanja predmestja, predvsem v graško (sresko načelstvo, finančna uprava, sodstvo, gimnazija, moško učiteljsiše, bolnišnica); obenem s selitvijo starih pa so v Mariboru nastale nove uprave oblasti (okrožno sodišče, nove srednje šole, moška kaznilnica, kontrola dohodkov južne železnice), zlasti pa nove vojaške naprave, ki so s svojimi upravnimi poslopji zasedle osrednje prostore pod goricami (realka in žensko učiteljsiše), v smeri proti glavnemu kolodvoru (okrožno sodišče), v Orešju (vojašnica) ter na jugu od Drave (moška kaznilnica, pehotna, konjeniška, artilerijska vojašnica ter vojaška realka). Industrija se v petdesetih in šestdesetih letih še naslanja na mejo starega mesta (parni mlin v Kopališki ulici, pivovarna Götz na Aleksandrovi cesti, usnjarne na vzhodu od južne Kopališke ulice, tovarna virštanja v Strossmajerjevi ulici in tovarna kavinih surogatov v nekdanji celestinski cerkvi med Gosposko, Strossmajerjevo in Orožnovo ulico), torej po svoji legi podobno kakor povojne industrije na meji predvojnega Maribora, n. pr. v Orešju ali na Teznem. Že imenovane železniške delavnice se pa naselijo izven mesta v bližini Studencev, kamor jim sledi tudi vojaško skladišče; na vzhodu med glavnim kolodvorom in Orešjem pa se je naselil del mlinske industrije, skladišča za glavnim kolodvorom, plinarna, klavnica, industrija usnja, mila in lesa.

Vse imenovane teritorialne migracije, trgovske proti glavnemu kolodvoru, upravne v okolico starega mesta proti glavnemu kolodvoru, proti Slovenskim goricam in na jug od Drave, ter industrijske v sredi XIX. stoletja na mejo starega mesta, pozneje pa v Orešje in h koroškemu kolodvoru, so postale oporišča za naseljevanje novega meščanstva, ki se je kot

Maribor v začetku XIX. stol.

Maribor v začetku XX. stol. (Rabič)

Maribor 1934

podjetnik in uradnik naselil pod Slovenskimi goricami in v Graškem predmestju, kot delavec pa v Orešju in Magdalenskem delu Maribora. Od vseh razvojnih činiteljev v XIX. stoletju in v predvojni dobi sploh so igrale največjo vlogo železniške delavnice na koroškem kolodvoru. Železniške delavnice so proletarizirale Koroško cesto, razvile delavske kolonije na Frankopanovi cesti, ustvarile nova selišča Novo vas in Tezno ter vzela Radvanju izključno kmetijski značaj. Železničarji z glavnega kolodvora pa so proletarizirali in pomeščanili v okolici predvsem Pobrežje ter vplivali na Orešje.

Na podlagi tega seliščnega gibanja Maribora po nastoju obeh železnic in do svetovne vojne je trgovina in uprava strnila staro mesto z glavnim kolodvorom in s Slovenskimi goricami, industrija pa glavni kolodvor z nekdanjo vasjo Orešje; nekdanj samotna vas Orešje je prišla v sestav enotnega mestnega selišča. Industrija v magdalenskem mestu je strnila vas Studence z mostiščem pri magdalenski cerkvi, uprava pa je preko bolnišnice in moške kaznilnice strnila teritorialno z istim mostiščem Pobrežje. Vojaška uprava in industrija so nakazali zvezo preko Nove vasi z Radvanjem in posegli preko Teznega na Dravsko polje. Do svetovne vojne je bila zabrisana teritorialna samostojnost nekdanjih vasi Orešja, Pobrežja, Studencev, deloma pa tudi Radvanja, ki so se — prve tri — organskoterritorialno, — zadnja — ali socialno združile z Mariborom v eno, četudi tuptam še rahlo, seliščno enoto.

Svetovna vojna je teritorialni razvoj Maribora prekinila.

Povojna doba pa je izpodrezala nekatere stare gibalne sile (trgovina, uprava), zato pa jih — čeprav ne v celotnem obsegu — nadomestila z novimi. Pomen trgovine kot mariborske razvojne sile je oslabil, porasel pa je v istem smislu pomen novih industrij.

Maribor v začetku 2. polovice XIX. stol. (Reitter)

In pod vplivom nove industrije se je v petnajstih povojnih letih nadaljeval predvojni razvoj in bil mnogokje tudi zaključen; tako n. pr. v Orešju, katerega zazidavo je nova industrija zaključila tako, da nima v njem danes industrija na razpolago več nobenih gradbenih prostorov in da se je morala začeti naseljevati že na Pobrežju. Nova industrija se je naselila na Teznom, in poleg industrij v magdalenskem mestu nastajajo industrijske naprave tudi v Radvanju. Poleg industrije pa je na zazidavo periferne Maribora vplivala tudi socialna in gradbena politika mestne občine in to zlasti v magdalenskem in koroškem delu Maribora. V vseh mariborskih okrajih je povojni razvoj predvojno rahlo gradbeno zazidavo strnil, kar je posebno očitno v novi delavski koloniji na Betnavski cesti, na cesti iz Nove vasi v Radvanje ali pa med železniškimi delavnicami in inženjersko podoficirsko šolo, v Smetanovi in na Koroščevi ulici; in to v toliki meri, da primanjkuje danes ne samo v severnem, ampak deloma že tudi v južnem Mariboru prostorov za nove industrije, obenem pa tudi parcel za malega človeka.

S tem pomanjkanjem je podal teritorij današnjega političnega Maribora dokaz, da je razvojno že nasičen in da se more za daljšo dobo mariborsko gospodarstvo razvijati trajno samo na ozemlju današnjih okoliških občin, ki so že organski sestavni deli mariborskega selišča. Poleg razvojnih momentov je antropogeografsko pomanjkanje stavbnih prostorov za industrijske obrate in za malega človeka obenem z upravnotehničnimi problemi glavni činitelj, ki sili mariborsko mesto — in predmestja k medsebojni združitvi in poenotenju.

V razvoju Maribora od srede XIX. stoletja do danes, v katerem se je prebivalstvo mariborskega selišča dvignilo od štiri na štirideset tisoč, torej desetkrat, pa je ostal relativno pasiven razvoj koroškega dela mesta. Ob Gosposvetki ulici je šolstvo pomaknilo mestno mejo samo za nekaj sto metrov proti zahodu; razvoj ob Koroščevi ulici pa je bil povzročen deloma po stanovanjskih potrebah samostojnega meščana in deloma po industriji in šolstvu (cement, vrtnarstvo in vinarska šola), povsod pa v relativno manjšem obsegu; razvoj Koroške ceste pa je v zvezi z železniškimi delavnicami ter je bil najmočnejši. Posestne razmere odprtega terena z javnimi posestvi (Vinarska šola, stolna župnija, Račje, Ljudski vrt in staro pokopališče) pa so poleg oddaljenosti od prometnih mariborskih središč preprečevale seliščni

teritorialni razvoj koroškega dela mesta, ki bi odgovarjal istočasnemu razvoju graškega ali magdalenskega Maribora. In ako je povojni razvoj Maribora zaključil in utrdil dosedanje smeri teritorialne mestne ekspanzivnosti, pa je v koroškem delu mesta podal novo smer razvoju proti Kamnici. Prvi zavedni korak je povojno Joštovo selo na starih Lebarjih z uradniškimi domovi, drugi pa naprave na Mariborskem otoku. Razvojna smer Maribora proti zahodu je našla, da pri tem ne upoštevamo avtomobila kot modernega prometnega sredstva, v Mariborskem otoku politično in gradbeno predpostavko, kateri bo v bodočnosti sledilo tudi poseljevanje.

Teritorialna strnjenost, katero je podal mariborski razvoj v zadnjih sto letih z okoliškimi kraji Pobrežje, Tezno, Radvanje, Studenci ter južno Krčevino in z južnimi Košaki je ustvarila organsko seliščno enoto mesta in predmestij. Iz tega dejstva pa sledi problem, katerega morajo v interesu bodočnosti Maribora in okolice trajno imeti v vidiku javni predstavniki mariborskega življenja: Organizacija življenjskih sil seliščne enote terja, da se ta enota tudi politično združi v eno mestno občino, ki bo poleg mariborske matice vključevala tudi južna vnožja Slovenskih goric, Pobrežje, Tezno, Radvanje, Studence ter Mariborski otok. V rešitvi tega vprašanja

leži bodočnost mariborskega teritorialnega razvoja in v rešitvi tega vprašanja bodo odločene razvojne možnosti Maribora v drugi dobi našega meščanskega razvoja, v dobi po letu 1934.

Predzgodovinski Maribor je kot vas ležal pod Slovenskimi goricami. Rimski Maribor se je naslonil na Dravo, in enako srednjeveška prvotna vas na vzhodni Koroški cesti in starem Glavnem trgu. Meščanski razvoj visokega srednjega veka je razvil židovski ghetto ter patricijski del okoli Gosposke in Vetrinjske ulice, izven mestnega obzidja pa posamezna cerkvena, utrdjena in obrtna oporišča. XVII. in XVIII. stoletje sta okoli teh oporišč razvila predmestja, ki so bila 1850 združena s starim mestom v eno politično enoto. Trgovski in upravni razvoj v prvi vrsti, v manjši meri tudi industrija, so v povojni dobi teritorialno združili na severu mesto preko glavnega kolodvora z Orešjem in s Slovenskimi goricami, na jugu pa s Pobrežjem, Studenci in posredno tudi z Radvanjem. V povojni dobi odločilni porast industrije ter socialna politika mariborske mestne občine sta ta razvoj zaključila in Maribor danes teži z industrijo po prestopu mej mariborske seliščne enote; z napravami na Mariborskem otoku pa odpira povojna doba novo razvojno smer mestu proti Kamnici.

STAROSTNA RAZDELITEV PREBIVALSTVA

PO POPISU PREBIVALSTVA Z DNE 31. DECEMBRA 1869.

L O J Z E P I P P

Ta prvi popis prebivalstva (preje se je ta vrsta poslov omejevala le na enostavna štetja prebivalstva) je prav za prav organizirala in vodila dunajska c. kr. Osrednja statistična komisija (k. k. Statistische Zentral-Kommission), katere statut je bil odobren in potrjen dne 31. januarja 1863.

Teorija in praksa ljudskih štetij sta namreč silno napredovala in se tako izpopolnila, da je vrhovna državna uprava nujno morala poskrbeti za samostojno in neodvisno institucijo za praktična in znanstvena statistična raziskavanja; ta stremjenja in spoznanja so dovedla do ustanovitve omenjene Osrednje statistične komisije, ki je bila v neposredni zvezi z vsemi osrednjimi uradi državne uprave.

Razen tega so mednarodni statistični kongres v Berlinu leta 1863. in posvetovanja naslednjega leta v Darmstadtu poudarili potrebo in pomen *popisov prebivalstva*, katerih podatki so bolj izčrpni in važnejši od dosedanjih ljudskih štetij; popisi prebivalstva naj bi obsegali vse n a v z o č e prebivalstvo (population de fait) ter se torej niso smela omejevati le na dotlej običajno štetje domačega prebivalstva (population de droit).

Sestanek in posvetovanja v Darmstadtu so razen teh načelnih smernic posvetila posebno pozornost nekaterim vprašanjem internega pomena in sicer:

Predvsem je bilo odstraniti največji nedostatek zakona o ljudskem štetju z dne 23. marca 1857, ki je omejeval štetja le na domače prebivalstvo (population de droit); ti podatki so za moderna raziskovanja le malo porabni in so uporabljivi kvečjemu le za vojaško upravo in volitve. Zmagalo je torej tačas današnje naziranje, da so za proučavanje razmer prebivalstva važni podatki predvsem za vse navzoče prebivalstvo (population de fait); podatki popisov prebivalstva dovoljujejo šele zadosten vpogled v prave razmere prebivalstva.

Razen tega je zahtevala neugodna rešitev vprašanja združenja Avstrije in Nemške carinske zveze (Zollverein) spremembo meddobja popisov prebivalstva, ki je bilo po § 4. zakona o štetju prebivalstva z dne 23. marca 1857 zaradi v letu 1863. pričakovane rešitve zgoraj navedenega vprašanja določeno na 6 let.

Cela vrsta drugih manjših vprašanj, n. pr. prikladnejša izbira dneva, ob katerem naj bi se izvršil popis prebivalstva, točna določitev pojma »domačina« in »tujca« in mnogo drugih pojmov je čakalo končne rešitve. Onemogočiti je bilo tudi treba dvojni popis oseb vojaškega stanu, katere so popisovale le vojaške oblasti, skrbeti je bilo za točnejšo, preglednejšo in obširnejšo starostno razdelitev prebivalstva in za prikladen obrazec za razdelitev poklicev. Vse to je dalo